

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ТА СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СПРИЙНЯТТЯ ПРОБЛЕМАТИКИ І ПОДАЛЬШЕ ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ

GENDER ASPECT AND STEREOTYPING AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS: PERCEPTION OF THE PROBLEM AND FURTHER OVERCOMING BARRIERS

У статті розглядаються питання доцільності вивчення гендерної проблематики у ланці вищої освіти України. Окреслено основні характеристики гендеру та гендерних стереотипів, проаналізовано вектори розвитку щодо вивчення гендерної проблематики. Наведено опитування щодо тлумачення здобувачами вищої освіти термінів на позначення гендерних стереотипів. Опитування виявило якісну різницю у знаннях гендерних стереотипів між здобувачів першого та четвертого року навчання, що свідчить про необхідність вивчення у закладах вищої освіти питань реалізації у суспільному житті рівності чоловіків та жінок. Зокрема, найбільш відомими явищами гендерної нерівності у сучасному соціумі здобувачами вищої освіти визначено булінг, мобінг, чайдфрі, бодіпозитив, бодішеймінг, хейт; частину явищ позначають як відому назву без тлумачення, частину – взагалі визначили як невідоме. Прослідковано, що здобувачі освіти старших курсів набувають знання стосовно гендеру з циклу елективних дисциплін, також завдяки міждисциплінарним зв'язкам, частково при вивченні галузей права. Знання та компетентності, пов'язані з гендерною тематикою, знадобляться здобувачам вищої освіти як для міжособистісних відносин, так і для подальших професійних дій. Частина явищ гендерної нерівності висвітлено у законодавчих актах та підлягають виконанню або санкціям через невиконання. Узагальнено, що у закладах вищої освіти гендерна складова переважно вивчається у циклі вибіркових дисциплін. Також приділено увагу пошуків шляхів подолання бар'єрів щодо гендерної стигматизації шляхом розгляду гендерної проблематики як через формальну, так і неформальну освіту. Підкреслено важливість пропагування питання гендерної рівності в українському суспільстві, зокрема, і серед молоді. Разом з тим, зазначимо, що гендерна проблематика та її сприйняття залежать від культури та традицій, для частини осіб від релігійних поглядів. У цілому узагальнено, що значну роль у процесі гендерної соціалізації відіграє інститут освіти, який на сучасному етапі продовжує набувати суттєвих змін та нових рис у питаннях вивчення гендерної проблематики.

Ключові слова: гендер, гендерна освіта, гендерні соціологічні дослідження, гендерні стереотипи, здобувачі вищої освіти України, соціалізація.

The article discusses the relevance of studying gender issues in higher education in Ukraine. It outlines the main characteristics of gender and gender stereotypes and analyzes the vectors of development in the study of gender issues. A survey is presented on how higher education students interpret terms used to describe gender stereotypes. The survey revealed a qualitative difference in knowledge of gender stereotypes between first-year and fourth-year students, which indicates the need to study issues of gender equality in public life in higher education institutions. In particular, the most well-known phenomena of gender inequality in modern society, as identified by higher education students, are bullying, mobbing, childfree, body positivity, body shaming, and hate; some of the phenomena are referred to by their well-known names without interpretation, while others are generally identified as unknown. It has been found that senior students acquire knowledge about gender from a series of elective disciplines, as well as through interdisciplinary connections, partly when studying law. Knowledge and competencies related to gender issues will be useful to higher education students both for interpersonal relationships and for further professional activities. Some aspects of gender inequality are covered in legislation and are subject to enforcement or sanctions for non-compliance. In general, gender issues are mainly studied in elective courses at higher education institutions. Attention was also paid to finding ways to overcome barriers to gender stigmatization by addressing gender issues through both formal and informal education. The importance of promoting gender equality in Ukrainian society, particularly among young people, is emphasized. At the same time, it should be noted that gender issues and their perception depend on culture and traditions, and for some people, on religious views. In general, it was concluded that the institution of education plays a significant role in the process of gender socialization, which at the present stage continues to undergo significant changes and take on new features in the study of gender issues.

Key words: gender, gender education, gender sociological research, gender stereotypes, higher education students in Ukraine, socialization.

УДК 316.346.32-053.6:378.015.3:305
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.6>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Ядловська О.С.

к.іст.н., доцент,
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ

Гендерна проблематика серед сучасної української молоді, зокрема і серед здобувачів вищої освіти, перебуває на етапі становлення та, водночас, розвитку, а також відбувається впровадження вивчення гендерної компоненти в освітній процес закладів вищої освіти. Безумовно, студентська молодь не є відірваною від суспільства, і тому на неї екстраполюються погляди та аксіологічні настанови, що є характерними для суспільства в цілому

щодо гендерного питання. З огляду на це, зазначимо, що, з одного боку, українське суспільство сповідує як патріархальні, так і матріархальні настанови (причому і в особистому, сімейному житті, і в професійних відносинах). З іншого боку, розробка гендерної проблематики в освіті, проведення неформальних заходів, упровадження гендерної політики в Україні суттєво вплинули на якісний розвиток гендерної освіти у закладах вищої освіти,

а також за посередництва неформальної освіти – це дозволило поступово дозволило стерти стигматизований підхід до проблем гендерної нерівності та поступово сформувати гендерну паритетність у різноманітній соціальній діяльності молоді. Разом з тим, залишається прогалиною розуміння молоддю самих гендерних стереотипів та їх проявів у практичній діяльності та у суспільстві.

Дослідження має на меті виявити рівень знань здобувачів вищої освіти різних курсів стосовно гендерних стереотипів та їх проявів у суспільстві, а також з'ясувати роль інституту освіти в популяризації гендерної проблематики, виявлення шляхів вирішення проблемних питань гендерної стигматизації серед молоді та формування компетентностей, пов'язаних з гендерною паритетністю, толерантністю та под.

Проблема гендерних відносин не є новою для українського суспільства і розробляється українськими науковцями впродовж останніх двох десятиліть, однак залишаються актуальними з огляду на різноманітні прояви в самому соціумі. На наш погляд, створено чітку термінологічну базу гендерної проблематики, розглянуто теоретичні аспекти прояву гендерної нерівності/паритетності та правові засади гендерної рівності. Провідними дослідниками гендеру є автори І. Грабовська [1], І. Грицай [2], О. Кісь [3], Н. Камінська [4], Л. Наливайко та Л. Марценюк [5], Т. Марценюк [6], Т. Мельник [7], К. Левченко [8] та ін. Гендерний аспект проблеми становлення та виховання особистості, питання розвитку гендерної освіти, серед іншого і в ланці вищої освіти, дослідження із гендерної педагогіки, розглядають у своїх наукових доробках М. Воронка [9], В. Гайденок [10], А. Леонова [11], О. Луценко [12], Н. Маркова [14], В. Смікол [14].

Гендерна проблематика та гендерний компонент в освіті залишаються актуальними та висвітлюються з точки зору постановки вивчення гендерного питання, а також виокремлення гендерної тематики як в дисциплінах соціально-гуманітарного циклу, так в окремих дисциплінах елективного блоку. Приділяється увага вивченню правової складової щодо реалізації гендерної політики, формування гендерної педагогіки тощо. Однак залишається не розглянутим питання вивчення гендерних стереотипів студентською молоддю України, для якої в подальшому такі погалунки можуть мати негативні наслідки у професійній діяльності.

Як стверджує Н. Мукамедьяров, «гендерні стереотипи – це узагальнені уявлення про прийнятну модель поведінки і риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче». Розгляд гендерних стереотипів корисно проводити з двох позицій: з точки зору чоловічої та жіночої самосвідомості та з позиції колективної суспільної свідомості, з іншого» [15, с. 150]. Слушно розглядати сприйняття гендеру як самою особистістю, так і розумінням гендеру в суспільстві та окремих професійних колективах. Слід зазначити, що ці погляди чи сприйняття гендеру можуть різнитись.

Важливу роль у формуванні гендерної компетентності відіграють вміння подолання гендерних стереотипів, які, згідно із дослідженнями Л. Даниленко та Л. Григорович, «поділяються на такі три групи: 1) стереотипи маскуліності-фемінності, як нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок, зокрема: чоловіки характеризуються як компетентні, доміантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні керувати своїми почуттями; жінки пасивніші, залежні, емоційні, турботливі й ніжні; 2) стереотипи щодо змісту праці: для жінок традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків – інструментальна, творча, керівна; 3) стереотипи, пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі: для чоловіків головними ролями є професійні, а для жінок – сімейні» [16].

Серед гендерних стереотипів, які існують в Україні, на думку Т. Єрмолаєвої та К. Шваб, виділяються такі ключові аспекти: «українське суспільство може мати уявлення про традиційні статеві ролі, де чоловік вважається головним годувальником сім'ї, провідним і джерелом сімейних доходів, а жінка – відповідальною за господарство та дитяче виховання; нерівномірний розподіл обов'язків в сім'ї, де чоловік зазвичай виконує зовнішні функції, а жінка – внутрішні, домогосподарські обов'язки; стереотипи про красу та зовнішність: часто молоді жінки можуть стикатися з тиском бути відповідними стандартам краси, що може впливати на їх самоповагу та психологічний стан; українське суспільство може ставити обмеження на професійний вибір молоді на підставі статі» [17, с. 82].

Разом з тим, війна змушує переосмислювати традиційні гендерні ролі. Проведені дослідниками І. Волосевич та О. Прочухановою опитування, виявили, що «чоловіки вже не є єдиними годувальниками, хоча кожен п'ятий респондент все ще вважає, що чоловік повинен забезпечувати сім'ю, так вважають молоді чоловіки (24%), жінки (19%). Проте, молодь схильна до підтримки гендерної рівності, і це особливо помітно в тому, що кар'єрні амбіції серед молодих жінок вищі, ніж серед попередніх поколінь. Твердження «бути домогосподаркою – це така ж робота, як і робота за гроші» викликає менше підтримки серед молоді, ніж серед старших людей» [18].

У цілому, гендерні стереотип є однією з причин існування асиметрії гендерних ролей, а це призводить до негативних наслідків у сфері їх діяльності. Як стверджує О. Максимчук, «подолання деструктивного впливу гендерного стереотипу можливе лише за умови опанування нового системного підходу до реального стану суспільства в контексті гендерної рівності, опрацювання отриманих результатів, розробки та здійснення виваженої загальнодержавної політики, що охоплює стратегічні завдання з упровадження принципів гендерного паритету» [19]. У цілому, підтримуємо думку про

необхідність популяризації знань про гендерну складову серед української молоді, причому через інститут освіти. Необхідно ґрунтовно опановувати знання щодо тлумачення термінології стосовно гендерних стереотипів, вивчати т. зв. гендерне законодавство для подальшого аналізу гендерного питання. Частково можна опиратись на гендерний досвід країн світу (до речі, як позитивний, так і негативний, останній з огляду на необхідність превентивних дій щодо гендерної нерівності), однак на сьогодні напрацьовано ряд гендерних ініціатив як в українському уряді, так і освіті, які дозволяють сформулювати вивчення гендерної проблематики у ланці вищої освіти. Вивчення гендерної складової дозволить в подальшій професій та практичній діяльності уникати гендерної асиметрії в колективах, усуне декларативне сприйняття гендерної політики, створить умови для поєднання професійних та сімейних обов'язків з урахуванням гендерної рівності серед молоді та стане запорукою зменшення явищ гендерних стереотипів у суспільстві або їх подолання.

З огляду на зазначене, доцільним є виявлення знань тлумачення гендерних стереотипів серед молоді, зокрема здобувачів вищої освіти, адже спостерігається відносно низький рівень знань щодо розуміння явищ гендерної стереотипізації. Доцільно провести дослідження серед здобувачів вищої освіти 1-го курсу, як таких, яким не завжди відомою є тематика гендерної нерівності, так і здобувачів 4-го курсу, котрі вже мають певний рівень знань із заявленої тематики. Такий підхід дозволить виявити знання у цілому серед здобувачів, та продемонструє роль освіти у вивченні гендерного питання, зокрема.

У проведеному емпіричному дослідженні взяли участь 352 особи. Дослідження проведено у жовтні 2024 р. серед здобувачів вищої освіти 1 курсу – 200 осіб та у грудні 2024 р. серед здобувачів 4 курсу – 152 особи, із загальної чисельності опитуваних 258 жіночої статі (73,3% вибірки), 92 – чоловічої статі (26,2% вибірки). Запропоновано перелік термінів гендерних стереотипів, необхідно було визначити чи відомі такі соціальні явища, а також зазначити тлумачення термінів, які відомі респондентам: аутінг, бодіпозитив, бодішеймінг, боулінг, газлайтинг, гейзинг (хейзинг), гендерна конвергенція, гендерні стереотипи, ейблзм, ейджизм, ефект Матильди, камінг аут, квір, ковертюра (коветюр), лукізм, материнська стіна, мейнстрімінг, менсплеймінг, менспредінг, мізогінія, мобінг, об'єктивація, позитивна дискримінація, принцип Смurfетті, сегрегація, секстинг, сексизм, скляний ескалатор (ліфт), скляна стеля, слатшеймінг, сталкінг, харасмент, чайлдфрі, хет, шеймінг. Згідно з результатами опитування отримано такі показники.

Абсолютні показники (100%) стосовно тлумачення термінів, що характеризують гендерні стереотипи визначено щодо понять булінг, мобінг, чайлдфрі (100%); обидві групи опитаних зазна-

чили, що їм відомі поняття та з такими явищами вони стикались у своєму досвіді – бодіпозитив, бодішеймінг, хейт (89% – 99%); група респондентів, здобувачів вищої освіти 4 курсу, продемонструвала також знання термінів гейзинг (хейзинг), ейджизм, сегрегація, сексизм, харасмент (74% – 99%). Більшість здобувачів старших курсів терміни сегрегація та стереотипи залучають у практичну діяльність як правові терміни та в науковий дискурс, терміни гейзинг (хейзинг), сексизм, харасмент тлумачаться, переважно, як нерівність стосовно жінок. Запропоновані відкриті питання щодо визначення розуміння понять виявили суб'єктивне тлумачення більшості запропонованих термінів за тематикою «Гендерні стереотипи». У цілому, здобувачі четвертого курсу виявили вищий рівень знань за заявленою темою дослідження.

Проведене опитування дає підстави стверджувати про необхідність подальшого вивчення гендерної проблематики в освіті. У цілому слід підкреслити, що інститут освіти відіграє провідну роль у питанні просвітництва щодо гендерної паритетності та превентивного вияву гендерної нерівності та можливого подальшого уникнення його.

Одним зі шляхів запровадження вивчення гендерного питання може стати міждисциплінарний підхід при вивченні соціально-гуманітарного блоку дисциплін у закладах вищої освіти [20, с. 225]. Частина закладів вищої освіти вводить вивчення дисциплін гендерного спрямування у блок елективних дисциплін «Основи теорії гендеру», «Основи гендерних досліджень». Інша частина ЗВО запроваджує вибіркові дисципліни гендерного спрямування як вузькоспеціалізовані дисципліни для визначених спеціальностей «Гендерна соціологія», «Гендерна психологія», «Гендерна педагогіка», «Гендерна політика», «Гендерна література», «Правові аспекти гендеру». Крім того, багато інших дисциплін, таких як історія, філософія, медицина, економіка можуть включати гендерний аспект у своєму вивченні і на сьогодні такі підходи вдало реалізуються у вищій ланці освіти.

Окрім вищезазначених ініціатив, на наш погляд, важливу роль у пропагуванні вивчення гендерної складової відіграє створення умов гендерної рівності у самому ЗВО та забезпечення гендерної паритетності в освітньому процесі – приділення уваги психологічним аспектам розвитку здобувачів вищої освіти та систематичного його моніторингу, формування культури гендерної рівності серед викладачів ЗВО та керівництва, проведення превентивної діяльності щодо мобінгу, гендерної сегрегації, газлайтингу тощо, сприяння запобіганню латентних проявів гендерної нерівності [21, с. 251]. Явища гендерної нерівності, мобінгу та под. можуть спостерігатись як серед викладацького складу, так і серед здобувачів, тому слід таким чином формувати роботу викладачів та здобувачів, аби припускати дій та проявів утисків, об'єктивно розглядати та вирішувати спірні питан-

ня – це в подальшому дозволить реалізовувати свою практичну діяльність на засадах гендерної паритетності.

Разом з тим підхід до врівноваження гендерної складової освітнього простору слід шукати у створенні гендерно чутливого середовища у ЗВО. Аналіз емпірично отриманих результатів, отриманих у дослідженні О. Коробанової «щодо толерантності та уникання сексистської упередженості у міжгруповій взаємодії в просторі закладу вищої освіти, надав можливість виокремити комунікативні характеристики молодих людей, що відносять себе до іншої статі. Такі молоді люди мають низку проблем у спілкуванні, що змушує їх вибудовувати межі та захищати свою приватність, приділяючи багато уваги спілкуванню в онлайн-групах. Проте вони можуть домагатися високого статусу у значущих групах (мікрогрупах неформального спілкування, у академгрупі та групах, сформованих за інтересами). Перебуваючи під пресом суспільних очікувань, вони вважають референтними для себе нонконформістів, які мають можливості жити там, де і як хочуть» [22, с. 21].

Важливим чинником успішного впровадження гендерного підходу, як стверджує Г. Дубова, «є рівень гендерної культури самого викладача та його вміння впроваджувати у своїй педагогічній діяльності реконструкцію традиційних культурних обмежень у розвитку особистості здобувача, створювати оптимальні умови для максимальної самореалізації дівчини та юнака у процесі педагогічної взаємодії незалежно від гендерних стереотипів.. Гендерний підхід в освіті полягає у створенні умов для гендерної соціалізації здобувачів вищої освіти, яка б сприяла вихованню стосунків між статями, вільних від жорстких стереотипів маскуліності і фемінінності в традиційному розумінні, а також вихованню нової особистості з високими інтенціями відкритості та адаптивності у всіх сферах життя» [23, с. 280].

Отже, проведене дослідження демонструє необхідність вивчення гендерної проблематики з боку української молоді, зокрема, у вищій ланці освіти. Можемо спостерігати прояви стигматичного сприйняття щодо гендерної нерівності серед молоді, враховуючи традиційні культурні та звичаєві настанови суспільства. Разом з тим, прослідковується значний позитивний поступ молоді у розумінні необхідності паритетного ставлення до жінки та чоловіка у суспільстві, як у сімейних, так і професійних стосунках. При цьому молодь акцентує увагу на необхідності створення умов для гендерної паритетності, поваги до особистості у суспільстві, у групових відносинах, у професійній діяльності та навчанні. Значну роль у популяризації гендерної рівності у суспільстві відіграє інститут освіти. Зокрема, провідну роль у розгляді гендерної проблематики відіграє саме ланка вищої освіти. З одного боку, здобувачі проходять важливий етап соціалізації та подальшого професійного вибору, з іншого боку, висока якість

освітніх послуг, державні програми та законодавчі ініціативи стосовно забезпечення рівних прав жінок та чоловіків створюють умови формування компетентностей щодо гендерної рівності у самих здобувачів вищої освіти та забезпечує уникнення гендерної стереотипізації у подальшій діяльності. Усе це свідчить про необхідність подальшого вивчення та розгляду гендерної проблематики серед української молоді засобами формальної та неформальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабовська І. Гендерні виклики у сучасному українському соціумі в контексті конфліктизаційної проблематики. *Молодий вчений*. 2019. №5 (69). С. 330–334.
2. Грицай І. Інтеграція гендерної рівності в систему соціальних стандартів: правові виклики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (130). С.15–22.
3. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Незалежний культурологічний часопис*. 2003. №27. С. 37–58.
4. Камінська Н. В. Забезпечення гендерної рівності: проблеми теорії та практики. К. : Вид-во КНТ, 2019. 280 с.
5. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61–66.
6. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. К. : Основи, 2017. 256 с.
7. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ : «К.І.С.». 2004. 536 с.
8. Левченко К. Інструменти здійснення маніпуляцій навколо змісту та напрямів державної гендерної політики. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2(26). С. 135–143.
9. Воровка М. І. Розвиток гендерної культури студентства у фокусі історикопедагогічного дослідження : монографія. Мелітополь : ТОВ «ВБ Мелітопольської міської друкарні», 2019. 409 с.
10. Гайдаєнко В. Гендерна педагогіка. Суми : Вид-во «Університетська книга». 2023. 313 с.
11. Леонова А. Професійна підготовка майбутнього вчителя: гендерний аспект. *Педагогічне Криворіжжя*. 2022. № 8. С. 114–115. 50.
12. Луценко О. А. Гендерна освіта та педагогіка. Основи теорії гендеру: навч. посібник. Київ : К.І.С., 2004. С. 476–503.
13. Маркова Н. В. Сучасні тенденції розвитку гендерної освіти в Україні. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 1(324). С. 204–214.
14. Смікал В. О. Умови та чинники формування гендерної культури майбутніх викладачів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71, Т. 2. С. 225–229.
15. Мухамедьяров Н. Н. Образ фізичного Я особистості як складова Яконцепції людини. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 1. С. 90–98.

16. Даниленко Л., Григорович Л. Гендерна компетентність – шлях до демократичного розвитку України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 50. С. 150–156.

17. Єрмолаєва Т. В., Шваб К. В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві. *Bulletin of alfred Nobel university. Series "pedagogy and psychology"*. 2017. № 13. С. 92–96.

18. Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. Звіт за результатами дослідження Info Sapiens для ГО «Інсайт», 2023. с. 88.

19. Максимчук О. М. Гендерні ролі та стереотипи: сутність, значення та функції. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12018/1/генд.стереотипи%20стаття%202019%20_3.pdf

20. Ядловська О. С. Прояви гендерної освіти в навчальних закладах. *Innovative development of science*

and education. *Abstracts of the 4th International scientific and practical conference*. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 224–228.

21. Ядловська О. С. Гендерне питання в закладах вищої освіти України: реалізація та виклики в освітньому процесі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2025. №1(134). С. 245–254.

22. Коробанова О. Л. Толерантність та уникання сексистської упередженості у міжгруповій взаємодії в просторі закладу вищої освіти. Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: реалії та перспективи. Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року [електронне видання] / упор. О. Т. Плетка. К.: ІСПП НАПН України, 2023. С. 21–23.

23. Дубова Г. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 36, том 1, 2021. С. 277–281.